

Dorota Kruk

Uniwersytet Warszawski

dorota.kruk@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0347-8942

RUINA, RUINY, RUJNOWAĆ. DELIMITACJA JEDNOSTEK I CHARAKTERYSTYKA POJĘĆ

Jednostki języka, które zostaną scharakteryzowane w artykule, związane są historycznie z jednym wyrażeniem, a mianowicie ze słowem *ruina* (zapożyczonym z łaciny). To ono było podstawą czasownika *rujnować*, który we współczesnej polszczyźnie jest używany zarówno w odniesieniu do obiektów (*zrujnować mieszkanie*), ludzi (*zrujnować przedsiębiorców*), jak i pojęć abstrakcyjnych (*zrujnować zdrowie*), w tym zdarzeń (*zrujnować imprezę*). Od niego również wywodzi się wyrażenie, które mimo że pod względem kształtu tożsame z formami liczby mnogiej, stanowi odrębny leksem – *ruiny*.

W Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP) znaleźć można również powtarzające się frazy, które stanowią rodzaj orzeczeń peryfrastycznych, takie jak *doprowadzić do ruiny* (kogoś, coś) czy *obrócić w ruinę* (coś). Czy stanowią one całości, a zatem odrębne jednostki, czy są rozłącznymi konstrukcjami, postaram się odpowiedzieć w artykule.

W tekście skupię się na właściwościach semantyczno-składniowych jednostek języka, pierwszym zatem etapem analizy będzie ich delimitacja.

Przyjmuję definicję jednostki języka Andrzeja Bogusławskiego (m.in. Bogusławski 1976, 1988, 1989). Uznaję, że jest to ciąg diakrytów dwustronnie rozłączny, do którego przyporządkowane jest konkretne pojęcie. Z punktu widzenia ukształtowania powierzchniowego takie wyrażenie może mieć charakter ciągły lub wielosegmentowy. Miejsca walencyjne interpretuję jako odbicie właściwości semantycznych jednostki. Im więcej w strukturze pojęciowej jednostki pojęć ogólnych, czyli takich, które wymagają doprecyzowania (uzupełnienia), tym więcej miejsc przez nią otwieranych (Karolak 2002: 9). Miejsca walencyjne zatem stanowią immanentną część jednostki języka (Bogusławski 1973: 50).

Uznaję również istnienie pojęć prostych – niedefiniowalnych i uniwersalnych, które wchodzą w skład pojęć złożonych (por. m.in. Wierzbicka 1972, 1980, 2010,

2011). Ich ostateczna lista nie została ustalona, stąd w eksplikacjach pojęć, przyporządkowanych do charakteryzowanych przeze mnie jednostek języka, nie zawsze posługiwać się będę indefinibiliami, lecz pojęciami o mniejszej złożoności niż charakteryzowane (Grochowski 1980, 1993). Dekompozycja pojęcia, której skutek stanowi eksplikacja, jest również najlepszym sposobem potwierdzania liczby pozycji wchodzących w skład danej jednostki (por. Karolak 1984: 54; 2002: 99).

Przyjmuję przy tym, że formy dokonane czasowników odznaczają się mniejszą złożonością semantyczną niż formy niedokonane (Bogusławski 2001: 71), które wzbogacone są o informację modalną (Bogusławski 2015: 151). W związku z tym będę analizować głównie użycia form dokonanych i do pojęć reprezentowanych przez te formy proponować będę eksplikacje.

1. JEDNOSTKI JĘZYKA ZWIĄZANE Z KSZTAŁTEM RUJNOWAĆ

Mimo że czasownik *rujnować* jest etymologicznie związany z rzeczownikiem *ruina*, współcześnie można mówić o zmianie kierunku motywacji. Pierwsze leksykograficzne poświadczenie czasownika *rujnować*, jak i polskiego rzeczownika *ruina*, odnaleźć można w *Nowym dykcyonarzy...* Michała Abrahama Trotza (Trotz 1764: 1940). Jak czasownik ten funkcjonował dawniej, możemy się przekonać choćby z lektury słownika J.S. Bandtkiego, który w krótkim haśle rejestruje jego właściwości syntaktyczne, drugi człon opozycji aspektowej oraz gerundium, por. *ruinuje co, kogo, zruinować, się, ruinowanie* (Bandtkie 1806: 1296). Jeszcze wtedy jego znaczenie tłumaczono jako ‘zburzyć, zniszczyć’, por. *Forteca ma być zrujnowana* (znajduje to odbicie we współczesnych interpretacjach). Słownik S.B. Lindego (SL) wskazuje również na możliwość odniesienia czasownika do majątku i zdrowia, *Słownik warszawski* zaś rejestruje dodatkowe znaczenie, które nazywa przenośnym, bliskoznaczne z *marnować, trwonić*, por. *rujnować majątek; Rujnować się na kokotę* (SW: 767). Z kolei słownik ilustrowany Michała Arcta frazę *ruinować się* w zn. ‘robić nadmierny wydatek’ opatruje kwalifikatorem *zartobliwy* (Arct 1916: 413).

1.1. [ktoś_i] zrujnował [kogoś_j]

Warto zacząć od jednostki, do której odniesienia znajdujemy w słownikach z poprzednich epok, a mianowicie *zrujnować*, które wskazuje na dotkliwą stratę finansową. *Wielki słownik języka polskiego PAN* (WSJP PAN) definiuje ją jako ‘doprowadzić do upadku ekonomicznego’.

Opisywana jednostka języka reprezentuje predykat implikujący dwa argumenty przedmiotowe, które są realizowane przez pozycję mianownikową i biernikową. Na obydwie pozycje nałożone są systemowo te same ograniczenia selekcyjne, a mianowicie konieczność użycia nazw osobowych, por.:

- (1) *Przypomniał sobie, że Grunspan zrujnował własnego brata.*
- (2) *Pan Rusin doprowadził do samobójstwa pana Mystkowskiego, bardzo poważanego właściciela sklepu kolonialnego i zrujnował jego kuzyna, który posiadał wzorową piekarnię parową.*

Ograniczenie do nazw osobowych w pozycji lewostronnej wynika z tego, że jest to jednostka prymarnie agentywna, w której nadrzędnym pojęciem jest robienie czegoś, por.:

- (1') **Grunspan zrujnował własnego brata, ale to nieprawda, że Grunspan coś zrobił.*
- (2') **Pan Rusin zrujnował jego kuzyna, ale to nieprawda, że Pan Rusin coś zrobił.*

Użycie w wypowiedziach konstituowanych przez te jednostki nazw redukowanych do pojęcia 'coś' w pozycji mianownikowej nie sprawia, że staje się ona sprzeczna lub niespójna. Mogą to być nazwy o przedmiotowym odniesieniu, np. *firma, urząd*, por. *Firma buduje, skarbowka rujnuje*. Odsyłają one jednak do osobowego sprawcy. Podobnie zachowują się nazwy abstrakcyjne, w tym zdarzeniowe, por.:

- (3) *Jak przedsiębiorcę zrujnowała niegospodarność szpitala.*
- (4) *Wojna zrujnowała nawet bogatych.*
- (5) *Uważaj na domowy budżet, by kosztowna zachcianka go nie zrujnowała.*

Jest to zjawisko częste, które dotyczy czasowników, w których strukturze semantycznej obecna jest informacja o tym, że ktoś zrobił coś, co wywołało pewien skutek. W pozycji mianownikowej pojawia się wtedy nazwa działania lub zdarzenia jako czynnika kausatywnego z pominięciem sprawcy (por. Duraj-Nowosielska 2007). Mamy tu zatem do czynienia z operacją na strukturze podstawowej.

W znaczeniu jednostki obecny jest składnik odnoszący się do osoby, która ponosi straty finansowe. Stąd też przyjmuję, że wyznaczoną przez ten czasownik pozycję biernikową realizują prymarnie nazwy osobowe. Mowa tu bowiem o właścicielu / / posiadaczu czegoś. Pojęcia przyporządkowane do wyrażen *właściciel, posiadacz* mają, oprócz składnika 'mieć', również informację o możliwości zrobienia czegoś z czymś, co się ma i świadomości tego (por. Kruk 2019).

Jest to interpretacja różna od tej, którą podają współczesne słowniki. W *Innym słowniku języka polskiego* (ISJP) czytamy bowiem, że „Jeśli ktoś lub coś rujnuje jakąś osobę, firmę lub gospodarkę, to doprowadza ją do ruiny finansowej”. Kształt zapisanej w ISJP definicji obejmuje jednak wszystkie użycia tej jednostki bez rozstrzygnięcia, która realizacja zdaniowa reprezentuje podstawową strukturę. A stanowią ją te wypowiedzi, w których użyto w obu pozycjach nazw osobowych.

Przytoczona definicja jest interesująca również z tego powodu, że zawiera zwrot *doprowadzić do ruiny*, a zatem podaje informację, że znaczenie 'rujnować' przypo-

rządkowane do tej jednostki zawiera w sobie składnik ‘ruina’. Nie jest to w mojej ocenie trafna interpretacja. Wyrażenie *ruina*, pozostające w relacji słowotwórczej z opisywaną jednostką, jest we współczesnej polszczyźnie derywatem – nazywającym rezultat czynności (o czym więcej w dalszej części tekstu).

Struktura semantyczna jednostki [ktoś_i] *zrujnował* [kogoś_j] nie ma rozstrzygnięcia, czy działanie było celowe, stąd nie są redundantne takie wypowiedzi jak:

(6) *Celowo / specjalnie zrujnował brata, żeby przejść nad nim kontrolę.*

(7) *Robił wszystko, żeby zrujnować brata.*

Zdania, które niosą informację o tym, że ktoś nieświadomie zrujnował kogoś, nie są sprzeczne, jeśli interpretujemy je jako mówiące o działającym, czyli osobie robiącej pewne rzeczy świadomie, ale nieświadomej czy niespodziewającej się skutków, por.

(8) *Nieświadomie / niechcący zrujnował rodzinę.*

Wypowiedź (8) może wydawać się dziwna również dlatego, że *zrujnować* narzuca wyobrażenie sekwencji działań, a nie myśl o jednorazowym zrobieniu czegoś. Jest to jednak kwestia naszej wiedzy o rzeczywistości. W strukturze semantycznej tej jednostki nie ma informacji o tym, co ktoś robił i jak długo to trwało.

W związku z tym proponuję następującą eksplikację¹ pojęcia przyporządkowanego do charakteryzowanej jednostki:

**[ktoś_i] zrujnował [kogoś_j]
ktoś_i zrobił coś,
co spowodowało, że
ktoś_i stracił tak dużo pieniędzy,
że nie może dłużej robić czegoś_k, co robił do tego momentu.**

1.2. [ktoś] *doprowadził* [kogoś] *do ruiny*

Wymiennie z jednostką *zrujnować* [kogoś] używana jest konstrukcja *doprowadzić do ruiny* (umieszczona w definicji z ISJP), por.:

(9) *Wysyp truskawek niektórych ogrodników doprowadził do ruiny, bo ceny owoców były za niskie.*

Nie stanowi ona jednostki języka. Leksem *ruina* jest rozłączny wobec jednostki *doprowadzić do* i może być w tym kontekście zamieniony na *bankructwo*, *upadłość*,

¹ W eksplikacji oddzielałam poszczególne predykaty wraz z ich argumentami.

niewyłączalność i innych, nie dotyczących kwestii finansowych. Stanowi zatem uzupełnienie jednostki [ktoś_i] *doprowadził* [kogoś_j/coś_k] do [czegoś_i] i nie jest to element, po odłączeniu którego jednostka straciłaby swoje właściwości semantyczne (por. Grochowski 1982: 26–28). Tę rozłączność widać również w wypowiedziach takich jak:

- (10) *Wielu z nich doprowadził do ruiny, a pewnego Żyda z Nowego Dworu do samobójczej śmierci.*

O odrębności składników tej konstrukcji świadczy również fakt, że nie jest ona jednoznaczna. Nie jest to zatem całość, do której przyporządkowane byłoby odrębne pojęcie. Niejednoznaczność spowodowana jest tym, że ciąg *ruina* może reprezentować kilka jednostek języka, i aby jej uniknąć, nadawcy dodają wyrażenia uszczegóławiające typu *finansowa*, *materialna*, por.:

- (11) *Doprowadził do finansowej ruiny dwie spółdzielnie i był objęty postępowaniem sądowym.*
 (12) *Okrutna wojna przeorała kraj do spodu. Doprowadziła do ruiny materialnej oraz rozpadu więzi społecznych.*

Wypowiedzi takie jak (13) nie są jednoznaczne i mogą się odnosić do zleksykalizowanego zwrotu *zrujnować komuś życie*, por.:

- (13) *Ł. razem z prokuratorem doprowadził mnie do ruiny. K. Ł. potrafi każdego zniszczyć. Rodzina się ode mnie odwróciła. Ja siedzę niewinnie.*

W związku z tym, że wspomniane wyrażenie *doprowadzić* może być w pozycji biernikowej uzupełniane przez leksemy z nadrzędnym 'coś', konstrukcje z uzupełnieniem *ruina* mogą również pozostawać w relacji z inną jednostką opartą na kształcie *rujnować*, a mianowicie [ktoś_i] *zrujnował* [coś_j]. Takich przykładów w NKJP jest mniej, ale nadal są możliwe, por.:

- (14) *Właściciel doprowadził do ruiny zabytku, w ogóle się nim nie zajmując.*
 (15) *Kilka lat temu miał mieszkanie, które doprowadził do ruiny, wnosząc do niego góry śmieci.*
 (16) *Ludzie mają za złe, że doprowadziła do ruiny wspaniały ogród założony ponad pół wieku temu.*

1.3. [ktoś_i] *zrujnował się na* [coś_j]

Wyrażenie *zrujnować się*, które rejestruje już J.S. Bandtkie, pojawia się w NKJP w dwóch znaczeniach. W starszych tekstach lub takich, które odnoszą się do przeszłości, nawiązuje do znaczenia jednostki [ktoś_i] *zrujnował* [kogoś_j], a cząstka *się*

pełni w nich funkcję zaimka zwrotnego – wskazuje tożsamość agensa i obiektu czynności, por.:

- (17) *Dał dzieciom wykształcenie, ale zrujnował się, dom był hipotecznie zadłużony.*
- (18) *Oddawał się bardzo dziwnym rozważaniom i zrujnował się na drukarzy.*
- (19) *Używał majątku rozrzutnie i można powiedzieć, że się zrujnował.*

W takim znaczeniu *zrujnować się* zostało odnotowane na przykład w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* (USJP): ‘doprowadzić się do upadku, krachu finansowego, wydając zbyt dużo pieniędzy’. W haśle pojawia się jednak kwalifikator *książkowy*.

W tekstach nowszych zauważyć można proces leksykalizacji. Częstka *się* nie wprowadza już zwrotności, ale stanowi część jednostki o znaczeniu ‘wydać bardzo dużo pieniędzy’. Również ciąg *na* wydaje się nierozłącznym elementem tego wyrażenia, związanym z pojęciem obecnym w strukturze ‘wydać na coś pieniądze’, a nie po prostu ‘wydać pieniądze’, por.:

- (20) *Pojadę do Hawru i zrujnuję się na najlepszą kosmetyczkę.*
- (21) *Na taką podróż poślubną warto się zrujnować.*
- (22) *Kiepsko zarabiająca elita polityczna rujnuje się na koszule w delikatną kratkę.*
- (23) *Możesz zamówić taksówkę. Nie zrujnujesz się, to pierwsza strefa. ≈ Nie zrujnujesz się na taksówkę, jeśli ją zamówisz.*

Jednostka ta przynależy raczej do mówionej odmiany polszczyzny, do stylu potocznego, ale pojawia się również w tekstach publicystycznych, por. przykład (22). Jej znaczenie rejestruje ISJP: „Mówimy, że ktoś rujnuje się na jakąś osobę lub na jakąś rzecz, jeśli wydaje na nią bardzo dużo pieniędzy”.

W zaproponowanej definicji wątpliwość budzi charakterystyka wyrażenia, które realizują pozycję biernikową, a mianowicie „na jakąś osobę lub rzecz”. Takie sformułowanie bowiem wyklucza nazwy zwierząt, a także nazwy zdarzeniowe, np. nazwy usług. Tymczasem trzeba by je wymienić, jeśli chcielibyśmy podać wszystkie możliwe powierzchniowe uzupełnienia. Nie wszystkie one jednak wynikają z semantycznych wymagań jednostki.

Jeśli chcemy opisać rzeczywiste ograniczenia selekcyjne tej jednostki, to należy podać jedynie wyrażenia redukowalne do znaczenia ‘coś’ o zdarzeniowym charakterze, a pojawienie się wyrażenia o znaczeniu przedmiotowym interpretować jako wynik przekształcenia, por.:

- (24) *Gwoli ufetowania Gałczyńskich zrujnowaliśmy się na kupno gęsi. → zrujnowaliśmy się na gęś.*
- (25) *Nie musisz rujnować się na kupowanie prezentów i kwiatów. → Nie musisz rujnować się na prezenty i kwiaty.*

W definicji zaproponowanej w WSJP połączono dawne i współczesne znaczenie tej jednostki, formułując ją w następujący sposób: ‘wydawać na coś zbyt dużo pieniędzy, znacznie pogarszając swoją sytuację materialną’. Współcześnie w strukturze semantycznej tego wyrażenia nie ma informacji, którą niesie drugi człon zacytowanej definicji. Można taką treść wywnioskować z użycia tej jednostki na podstawie naszej wiedzy o rzeczywistości, ale nie we wszystkich wypadkach, por.:

(26) *Nasz Bastek od jakieś miesiąca jest totalnym fanem „Potworów i s-ki”. Trochę się zrujnowaliśmy i ma już kilka figurek, maskotki.*

W związku z tym proponuję następującą eksplikację pojęcia przyporządkowanego do charakteryzowanej jednostki, podobną do ISJP:

**[ktoś_i] zrujnował się na [coś_j]
ktoś_i wydał na coś_j więcej niż powinien w danym momencie.**

Mimo informacji, że ktoś wydał więcej niż powinien, nie ma tu oceny działania. Pokrewne semantycznie do tej jednostki są takie wyrażenia jak *wykosztować się na coś* czy potoczne *szarpnąć się na coś*, które zawierają informację o tym, że ktoś wydał dużo pieniędzy i odznaczają się podobnymi do *zrujnować się na coś* ograniczeniami selekcyjnymi. Nie można uznać, że są to synonimy właściwe – *wykosztować się na coś* bowiem niesie jedynie informację o tym, że ktoś wydał dużo pieniędzy na coś (a nie za dużo), *szarpnąć się na coś* natomiast ma dodatkową informację, że wydawanie dużych sum nie jest zwyczajem osoby, na którą wskazuje wyrażenia użyte w pozycji mianownikowej. Mimo tych różnic główna informacja, którą niosą te jednostki, jest taka sama.

1.4. [ktoś_i] zrujnował [coś_j]

Jednostka [ktoś_i] zrujnował [coś_j], podobnie jak opisywany wcześniej czasownik *zrujnować kogoś*, jest wyrażeniem agentywnym, redukowalnym do znaczenia ‘zrobić coś’, por.:

(27) *Zrujnował mieszkanie w poszukiwaniu sondy, ale jej nie znalazł.*

(28) **Janek nic nie zrobił, tylko zrujnował mieszkanie.*

Wydaje się, że w pozycji mianownikowej oprócz nazw osobowych, mogą stać tu również nazwy zwierząt jako istot robiących coś, co może pociągnąć pewne skutki, por.:

(29) *Dziki zrujnowały ogródki działkowe na Sołtysowicach.*

(30) *Drapak uratował nam miejsce, które zrujnowały koty, zdzierając tapetę.*

(31) *Kury potrafią zrujnować każdy trawnik i sprawić, że wszystkie roślinki zostaną wydżobane.*

Takie wypowiedzi pojawiają się rzadko, ale nie są ani sprzeczne, ani metaforyczne. Widać zatem, że w *zrujnować coś* nie ma świadomego sprawcy. Choć nadal pojawienie się w pozycji mianownikowej wyrażen redukowalnych do ‘coś’ (i nieodsyłających do osób lub zwierząt), będzie efektem kauzatywizacji. Mamy tu do czynienia ze wstawieniem przyczyny w miejsce agensa, por.:

- (32) *Miejscowy potok doszczętnie zrujnował drogę.*
 (33) *Niestety, pocisk zrujnował tory, pociąg nie odszedł.*
 (34) *Ten, któremu woda zabrała pięć tysięcy chryzantem i zrujnowała dom.*

W pozycji biernikowej, o charakterze obiektowym, również pojawiają się zarówno wyrażenia konkretne, jak i abstrakcyjne. Wyrażenia konkretne są związane z pierwotnym znaczeniem tej jednostki, które widać w definicji zarejestrowanej w USJP – ‘doprowadzić do ruiny, zniszczenia; burzyć, niszczyć’. Kolejny raz zatem w definicji leksykograficznej użyto analizowanej przeze mnie wcześniej frazy *doprowadzić do ruiny*, która także w wypadku tej jednostki nie może być członem definiującym. Współczesnego znaczenia tej jednostki nie da się wyprowadzić od rzeczownika *ruina*.

Jak pisałam wcześniej, w dawnych słownikach tłumaczy się znaczenie czasownika *rujnować* jako ‘zburzyć, zniszczyć’ (SL). Definicję tę powtarza nie tylko cytowany USJP, lecz także WSJP – ‘powodować całkowite zniszczenie i zburzenie’ (z uzupełnieniem *miasto*). W ISJP, w którym wprowadzono w definicji wiąże się *rujnować* ze ‘zniszczyć’, na marginesie znajdujemy informację, że „rujnować = burzyć”, a zakres odniesienia to „zwykle budynki lub zabudowany obszar”.

Współcześnie jednak niemożliwe byłoby użycie czasownika *zrujnować* w odniesieniu do budynku, który został zburzony, por.: *Robotnicy zrujnowali dziś budynek*. Niemożliwe jest w tym kontekście również użycie frazy *ma być zrujnowany*. Wprowadzałoby to bowiem zupełnie inne znaczenie. Podobnie w wypadku mieszkania, por.: *Lokatorzy zrujnowali wynajmowane mieszkanie*. Nie tylko z punktu widzenia konwencji semantycznych fraza ta nie może nieść informacji o tym, że coś zostało zburzone. Z punktu widzenia wiedzy o rzeczywistości również. Nie można zburzyć jednego mieszkania.

W przykładzie, który definiuje WSJP, czyli kiedy uzupełnieniem jest *miasto*, bardziej adekwatną frazą byłoby *obrócić w ruinę* lub *w gruzy*. Trudno wyobrazić dziś sobie zdanie *Niemcy w 1944 roku zrujnowali Warszawę*. Pierwszą bowiem interpretacją z punktu widzenia współczesnego odbiorcy byłoby odniesienie do sytuacji finansowej miasta i jego mieszkańców.

Pochodzenie czasownika *rujnować* oraz jego pierwotne znaczenie notowane w dawnych słownikach rzutuje tu na dzisiejszą interpretację leksykograficzną. A wydaje się, że dziś czasownik *zrujnować coś* z przedmiotowym uzupełnieniem jest związany jedynie ze znaczeniem ‘zniszczyć’.

Jak wynika z informacji podawanych przez współczesne słowniki, *zrujnować coś* i *zniszczyć coś* są jednostkami synonimicznymi. Ich zakresy odniesienia jednak nie pokrywają się, jednostka [ktoś_i] *zniszczył* [coś_j] odznacza się szerszą referencją, por.:

- (35) *Żądam, abyś w tej chwili, natychmiast to zniszczył. Gdzie to masz?*
 (36) **Żądam, abyś w tej chwili, natychmiast to zrujnował. Gdzie to masz?*
 (37) *Powinieneś zniszczyć te zdjęcia i wyrzucić do kosza.*
 (38) **Powinieneś zrujnować te zdjęcia i wyrzucić do kosza.*

Przyjmuję za J. Apresjanem, że synonimia zachodzi wtedy, gdy „definicje słownikowe dwóch wyrazów pokrywają się całkowicie” (Apresjan 1980: 279). Można ją opisać również jako relację „implikacji dwustronnej między znaczeniami wyrażań” (Grochowski 1982: 73). Wyrażenia synonimiczne zatem są wymienne we wszystkich kontekstach bez zmiany znaczenia wypowiedzi. Różnice w dystrybucji mogą być jednak spowodowane właściwościami pragmatycznymi jednostek, na przykład przynależnością do innej odmiany języka. W wypadku tych jednostek dałoby się znaleźć różnice związane z użyciem, np. to, że *zrujnować* odnoszone jest zazwyczaj do większych lub poważniejszych sytuacji. Nie one są tu jednak najważniejsze.

Zniszczyć i *zrujnować* różnią się właściwościami semantycznymi. Podstawowa różnica między nimi związana jest z brakiem lub obecnością oceny tego, co ktoś zrobił. Z użycia jednostki [ktoś_i] *zniszczył* [coś_j] odbiorca nie dowiadyuje się, jak nadawca ocenia zdarzenie. Dlatego *zniszczyć* pojawi się zarówno w negatywnym, jak i pozytywnych kontekstach, por.:

- (39) *Dobrze, że zniszczyłeś te paskudne schody. Nie można było na nie patrzeć.*
 (40) *Źle, że zniszczyłeś te paskudne schody. Dałoby się coś z nimi zrobić.*

Jednostka [ktoś_i] *zrujnował* [coś_j] natomiast jest jednoznacznie negatywna, dlatego jej użycia rażą nawet w odniesieniu do źle ocenianych obiektów, por.:

- (41) **Dobrze, że zrujnowałeś te paskudne schody. Nie można było na nie patrzeć.*

Z tego względu nienaturalnie brzmią połączenia tej jednostki z czasownikami modalnymi, np. *Powinieneś / musisz / warto to zrujnować*.

Dodatkową różnicą, którą należy uwzględnić w definicji, jest brak informacji o definitywności, którą niesie czasownik *zniszczyć*. O tym, że pewne skutki są nieodwracalne, że rzeczy zniszczonych nie da się już naprawić (cecha ta odróżnia go od jednostki [ktoś_i] *zepsuł* [coś_j]). Z powodu tej różnicy między *zniszczyć* a *zrujnować* połączenia z takimi wyrażeniami jak *całkowicie* czy *zupełnie* będą w wypadku pierwszego czasownika odczuwane jako redundantne, por. *zniszczył całkowicie / zupełnie*, a w wypadku drugiego nie, por. *zrujnował całkowicie / zupełnie*.

W związku z tym proponuję następującą eksplikację pojęcia przyporządkowanego do charakteryzowanej jednostki:

**[ktoś_i] zrujnował [coś_j]
 ktoś_i zrobił coś_j z czymś_k,
 co spowodowało, że
 ktoś_i w pewnym momencie nie może robić czegoś_m z czymś_k,
 w taki sposób, w jaki robił coś_m do tego momentu,
 nie jest dobrze, że ktoś_i zrobił coś_j z czymś_k.**

Rozważenia wymaga jeszcze jedna kwestia, która została wcześniej jedynie zasygnalizowana, a mianowicie użycie wyrażen abstrakcyjnych, w tym zdarzeniowych, w pozycji biernikowej. Mowa o takich wyrażeniach jak *impreza, spotkanie, plany, nadzieja, małżeństwo* czy *zdrowie*. Są to wyrażenia, których nie da się opisać za pomocą nadrzędnego pojęcia, nie stanowią zatem klasy otwartej. Ich jedyną wspólną cechą jest nieprzedmiotowość.

Uznaję, że systemowo pozycję tę realizują wyrażenia konkretne, a nieprzedmiotowe, choć naruszają ograniczenia selekcyjne, nie są nieakceptowalne. Mamy tu do czynienia z powszechnym zjawiskiem zastępowania jednych argumentów innymi, które nadają wypowiedzi metaforyczny lub metonimiczny charakter (por. Karolak 1974: 12).

1.5. [ktoś_i] obrócić [coś_j] w ruinę

Fraza *obrócić w ruinę* reprezentuje, moim zdaniem, odrębną jednostkę języka. Rzeczownik *ruina* nie stanowi w niej zwykłej realizacji prawostronnej pozycji „rezultatywnej” w *coś*. Wyrażenia, które pojawiają się w tej pozycji, można opisać jedynie za pomocą listy, por. *zgliszcza, proch, gruzy, pył, perzyna, popiół*. Nie należą do klasy otwartej, którą dałoby się opatrzyć ogólną charakterystyką semantyczną. Najbliższe byłoby ‘coś, co pozostaje po zniszczeniu czegoś’. Taką jednak charakterystykę spełniają również konstrukcje *nagie kominy, nagie mury*, niepoprawne byłoby jednak użycie *Obrócił ten zamek w nagie mury*, przy poprawnym *Po tym zamku pozostały tylko nagie mury*. Jednostka ta nie reprezentuje trójargumentowego predykatu, którego strukturę można by oddać za pomocą [ktoś_i] obrócić [coś_j] w [coś_k], lecz dwuarargumentowy [ktoś_i] obrócić [coś_j] w ruinę. Jest to jednostka pokrewna semantycznie z [ktoś_i] zrujnował [coś_j]. W jej wypadku jednak można zauważyć większą liczbę użycí dosłownych, z mniejszą tendencją do uzupełniania pozycji biernikowej wyrażeniami abstrakcyjnymi, por.:

(42) *Mam znajomego, który takimi eksperymentami zrujnował swoje małżeństwo.*

(43) *?Mam znajomego, który takimi eksperymentami obrócił swoje małżeństwo w ruinę.*

2. RZECZOWNIKOWE JEDNOSTKI JĘZYKA ZWIĄZANE Z KSZTAŁTAMI *RUINY* I *RUINA*

2.1. *ruiny* [czegoś_i]

Rzeczownikowa jednostka *ruiny* [czegoś_i] jest homonimiczna do liczby mnogiej rzeczownika *ruina*, ale odróżnia się od niej wyznaczaną pozycją składniową w dopełniaczu, por.:

(44) *Ujrzeliśmy ruiny klasztoru.* vs *Ujrzeliśmy ruinę klasztoru.*

Jest to rzeczownik niepoliczalny, stąd nie łączy się z liczebnikami głównymi ani zbiorowymi. Jeśli zatem chcemy wskazać na przykład na dwa obiekty, które wchodzą w obręb ruin, musimy je wymienić w szeregu lub dodać liczebnik do rzeczownika (nawet *jeden*), por.:

(45) *Znajdują się tam ruiny zamku i klasztoru.*

(46) *Znajdują się tam ruiny jednego klasztoru.*

(47) *Znajdują się tam ruiny klasztorów.*

(48) * *Znajdują się tam dwie ruiny klasztoru / klasztorów.*

Nie jest to wyrażenie powiązane z czasownikami *rujnować* (*coś*) ani *doprowadzić* (*coś*) *do ruiny*. W jego strukturze semantycznej nie znajdziemy znaczenia ‘rujnować’. Jedynie etymologia wiąże go z rzeczownikiem *ruina*. Odznacza się szczególnym sposobem użycia. Odnoszony jest bowiem do starych, a nie współczesnych budowli. Dziwnie brzmiałaby taka wypowiedź jak:

(49) *Tam możesz zobaczyć ruiny bloku zbudowanego za Gierka.*

Informacja ta powinna być, moim zdaniem, uwzględniona w definicji: ‘pozostałość po dawnym budynku’.

2.2. *ruina*

We współczesnej polszczyźnie kształt *ruina* nie jest związany z jedną jednostką języka. Reprezentuje zarówno wyrażenia o odniesieniu przedmiotowym, jak i abstrakcyjne. Wyrażenie konkretne *ruina*, jako jedyne z tej grupy, nie wchodzi w relację słowotwórczą z czasownikiem *rujnować* (*coś*) i jest najczęściej odnoszone, podobnie jak rzeczownik *ruiny*, do budynków, por.:

(50) *Tu, gdzie stoją piękne, nowe domy, straszy niszcząca ruina.*

(51) *W pobliżu dwie ruiny. Kiedyś to były stodoły.*

Ciekawym zjawiskiem jest używanie form liczby pojedynczej w taki sposób, jak używana jest jednostka *ruiny* [czegoś], por.:

(52) *Rynek Staromiejski szpeci ruina spalonej kamienicy po Państwowym Domu Towarowym.*

Nie jest to nowe zjawisko, takie wypowiedzi bowiem można znaleźć u Sienkiewicza, por.:

(53) *[...] oto Bernardyni, a oto ruina pałacu Kazanowskich! Niewdzięczne miasto!*

Być może u podstaw tego zjawiska leży znaczenie jednostki *ruiny* związane z dawnymi budowlami. To, co nowsze, a zniszczone, nadawca nazywa zatem *ruiną*, a nie *ruinami*.

W tym użyciu pojawiają się połączenia z liczebnikami, ale uzupełnienie dopełniaczowe jest wstawiane po myślniku, każda nazwa traktowana jest zatem rozłącznie. Forma dopełniacza pełni tu funkcję referencyjną, por.:

(54) *Pozostało kilka ruin – kościoła, ratusza, teatru, gmachu sądu – i duży porośnięty plac.*

(54') *Pozostało kilka ruin – ruina kościoła, ruina ratusza, ruina teatru i ruina gmachu sądu.*

Przekształcenie przykładu (51) jest nadal niemożliwe, por.:

(51') **W pobliżu dwie ruiny stodół.*

O odniesieniu przedmiotowym możemy mówić również w wypadku wypowiedzi, w których uzupełnieniem są nazwy osobowe, por.:

(55) *To, co widziała, to była ruina człowieka. Zapadnięte policzki, głębokie cienie pod oczami.*

(56) *Fizycznie i duchowo biorąc, jest to – ruina kobiety.*

Nie są to jednak wystąpienia odrębnej jednostki o kształcie *ruina* (kogoś), a raczej niedostawne użycie wyrażenia *ruina*, nawiązujące do jego znaczenia. A wydaje się ono mało skomplikowane 'coś, co jest bardzo zniszczone'. Współcześnie bowiem na tej samej zasadzie możemy nazwać *ruiną* zarówno dom, jak i samochód.

2.3. *ruina* [kogoś] i *ruina* [czegoś]

Uzupełnienia dopełniaczowe pojawiają się również przy leksemach nieprzedmiotowych, które uznać należy za nominalizacje wcześniej opisanych jednostek. Są to odrębne leksemy *ruina* [kogoś] i *ruina* [czegoś], ale zostaną scharakteryzowane łącznie ze względu na to, że są tworzone w ten sam sposób. Pozycja dopełniaczowa

jest w nich konotowana na zasadzie dziedziczenia miejsc po czasowniku, tak jak to jest w wypadku innych wyrażen, por. *głaskać (kogoś/coś) – głaskanie (kogoś/czegoś)*, *zbierać (coś) – zbieranie (czegoś)*.

Rzeczowniki odsłowne w polszczyźnie funkcjonują zarówno jako nazwy czynności / procesów, jak również jako rezultaty tych czynności, np. *opowiadanie, donos*. Jednostki *ruina* [kogoś_i] i *ruina* [czegoś_i] są takimi wieloznacznymi derywatami, używanymi obok gerundiów *zrujnowanie / rujnowanie*.

Ponieważ opisywane jednostki są formacjami słowotwórczymi, definicje będą odpowiadały ich parafrazom słowotwórczym. Moim zdaniem, uprawnione jest mówienie w tym wypadku o polisemii systematycznej, dlatego definicje poszczególnych jednostek zapiszę przy wypowiedziach, w których zostały użyte

ruina [kogoś_{i;D}] ← [ktoś_i] *zrujnował* [kogoś_{j;B}]

(57) *Nikt nie mógł zapobiec ruinie tego gospodarza.* ‘wynik tego, że ktoś kogoś zrujnował’

(58) *Aż żal patrzeć na powolną ruinę tego gospodarza.* ‘to, że ktoś kogoś rujnuje / rujnował’

ruina [czegoś_i] ← [ktoś_i] *zrujnował* [coś_j]

(59) *Przeraziła mnie ruina tego mieszkania.* ‘wynik tego, że ktoś coś zrujnował’

(60) *Starałem się przerwać ruinę tego mieszkania.* ‘to, że ktoś coś rujnuje / rujnował’

Tak jak pisałam wcześniej, użytkownicy języka starają się wybrnąć z tej wielości, która może powodować wieloznacność wypowiedzi, por. *To nie gospodarz, to ruina gospodarza* (nieliteralne użycie jednostki *ruina*) vs *Nikt nie mógł zapobiec ruinie tego gospodarza* (użycie jednostki związanej z *rujnować (kogoś)*) poprzez dodawanie odpowiednich przymiotników w funkcji wyszczególniającej, por. *Nikt nie mógł zapobiec ruinie m a t e r i a l n e j tego gospodarza*. Granica między rzeczownikami konkretnymi a nieprzedmiotowymi jest w tym wypadku również trudno uchwytna.

3. PODSUMOWANIE

Wśród wypowiedzi, w których członami konstytutywnymi są jednostki oparte na kształcie *zrujnować* przeważają te, w których chodzi o dotkliwą stratę finansową, a zatem wystąpienia jednostki [ktoś_i] *zrujnował* [kogoś_j]. W wypadku zaś jednostki [ktoś_i] *zrujnował* [coś_j] większą liczebnością odznaczają się użycia, w których pozycja biernikowa jest realizowana przez wyrażenia nieprzedmiotowe. Być może jest to znak, że w przyszłości będzie to czasownik podobny do *niweczyć*, który może być uzupełniany (w pozycji biernikowej) jedynie przez abstracta.

Jeśli zaś chodzi o *ruinę*, to w artykule nie charakteryzowałam odrębnie frazy typu *popadać w ruinę* czy *(być) w ruinie*. Uznałam bowiem *ruinę* za element rozłączny względem jednostki *popadać w* [coś], realizujący otwieraną przez nią prawostronną

pozycję. Takich konstrukcji jest we współczesnej polszczyźnie dużo więcej (jedną z nich – *doprowadzić do ruiny* – komentuję w artykule). *Ruina* bowiem, w jej różnych odsłonach, odznacza się szeroką dystrybucją.

Bibliografia

- Apresjan, J.D. 1980. *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, tłum. Z. Kozłowska, A. Markowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Arct, M. 1916. *Słownik ilustrowany języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.
- Bandtkie, J.S. 1806. *Słownik dokładny języka polskiego i niemieckiego do podręcznego używania dla Polaków i Niemców*, t. 2. Wrocław: W.B. Korn.
- Bogusławski, A. 1973. O analizie semantycznej. *Studia Semiotyczne* IV, s. 47–70.
- Bogusławski, A. 1976. O zasadach rejestracji jednostek języka. *Poradnik Językowy* z. 8, s. 356–364.
- Bogusławski, A. 1988. *Obiekty leksykograficzne a jednostki języka*. W: *Studia z polskiej leksykografii współczesnej II*, red. Z. Saloni, s. 13–34. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW.
- Bogusławski, A. 1989. *Uwagi o pracy nad frazeologią*. W: *Studia z polskiej leksykografii współczesnej III*, red. Z. Saloni, s. 13–31. Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW.
- Bogusławski, A. 2001. Pary czy wielocłonny aspektowe? *Prace Filologiczne* XLVI, s. 69–78.
- Bogusławski, A. 2015 [reprint wyd. 2004]. *Aspekt i negacja*. Warszawa: Miła Hoshi.
- Duraj-Nowosielska, I. 2007. *Robić coś i coś powodować. Opozycja agentywności i kauzatywności w języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Grochowski, M. 1980. *Pojęcie celu. Studia semantyczne*. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grochowski, M. 1982. *Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Grochowski, M. 1993. *Konwencje semantyczne a definiowanie wyrażeń językowych*. Warszawa: Zakład Semiotyki Logicznej Uniwersytetu Warszawskiego, Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
- ISJP – Bańko, M. red. 2000. *Inny słownik języka polskiego*, t. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Karolak, S. 1974. *O programie składni wyrażeń predykatywnych w gramatyce języka polskiego*. W: *O predyкации: materiały konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN, Zawoja, 14–16 XII 1972*, red. R. Laskowski, A. Orzechowska, s. 7–23. Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Karolak, S. 1984. *Składnia wyrażeń predykatywnych*. W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, s. 11–210. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kruk, D. 2019. Czasownik *mieć* – jednostka elementarna czy wykładnik operacji? *Linguistica Copernicana* 6, s. 213–228.
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego. Online: <http://nkjp.pl/>.
- SL – Linde, S.B. 1812. *Słownik języka polskiego*, t. V. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SW – Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiedzki, W. 1909. *Słownik języka polskiego*, tzw. *Słownik warszawski*, t. 5. Warszawa: Nakł. prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.

- Trotz, M.A. 1764. *Nowy dykjonarz to jest mownik polsko-francusko-niemiecki*, t. III. Lipsk: Ian Fryderyk Gledycz.
- USJP – Dubisz, S. red. nauk. 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierzbicka, A. 1972. *Semantic Primitives*. Frankfurt/M.: Athenäum.
- Wierzbicka, A. 1980. *Lingua Mentalis: The Semantics of Natural Language*. Sydney: Academic Press.
- Wierzbicka, A. 2010. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Wierzbicka, A. 2011. Uniwersalia ugruntowane empirycznie. *Teksty Drugie* 1/2, s. 13–30.
- WSJP PAN – Żmigrodzki, P. red. 2007–. *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/> [dostęp: 15.04.2023].

**Ruina (a ruin), ruiny (ruins), rujnować (to ruin).
Delimitation of units and characteristics of notions**

Summary

The aim of this article is the delimitation and semantic analysis of language units represented in the contemporary Polish language by the forms *ruina (a ruin)*, *ruiny (ruins)*, *rujnować (to ruin)*. The text is situated in the stream of structuralist linguistics, and more specifically in reduction semantics.

The outcome of the conducted analysis is the identification of both verbal units in the form of [ktoś_i] *zrujnował* [kogoś_j], [ktoś_i] *zrujnował się na* [coś_j], [ktoś_i] *zrujnował* [coś_j], [ktoś_i] *obrócił* [coś_j] *w ruinę* and nominal units in the form of *ruiny* [czegoś_j], as well as three expressions associated with the form *ruina*, namely the specific noun *ruina* and the abstract nouns *ruina* [kogoś_j] and *ruina* [czegoś_j]. The author describes the semantic properties of the distinguished lexemes and formulates an explication of the notions assigned to them.

Keywords: *ruina (a ruin) – ruiny (ruins) – rujnować (to ruin) – language unit – meaning – explication.*

Trans. Monika Czarnecka